

Anna Feliks

Historia ukryta w przedmiotach : pamiętki po Ignacym Janie Paderewskim w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie

Niepodległość i Pamięć 24/1 (57), 197-216

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Anna Feliks

Muzeum Wnętrz w Otwocku Wielkim

Historia ukryta w przedmiotach. Pamiątki po Ignacym Janie Paderewskim w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie

Ignacy Jan Paderewski (1860–1941) testamentem z dnia 30 września 1930 roku podarował Muzeum Narodowemu w Warszawie okazały zbiór dzieł sztuki oraz przedmiotów osobistych¹. Dzięki temu wspaniałomyślnemu darowi muzeum stało się właścicielem nie tylko znamienitej kolekcji sztuki orientalnej, ale także prywatnych drobiazgów, licznych pamiątek z podróży i podarunków, jakie otrzymał od wielbicieli ten wybitny kompozytor, wirtuoz i mąż stanu².

Większość eksponatów poddano wnikliwej ocenie artystycznej. Jednakże dotąd nie były prowadzone głębsze badania proveniencyjne.

¹ Całe ówczesne wyposażenie swej szwajcarskiej willi zapisał Paderewski 30.09.1930 roku na rzecz kilku polskich instytucji kulturalnych i naukowych. Archiwum Paderewskiego złożono w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, rękopisy, druki kompozycji oraz wydania dzieł wszystkich Fryderyka Chopina otrzymało warszawskie Towarzystwo im. F. Chopina, księgozbiór – Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, zaś dzieła sztuki (obrazy, meble, pamiątki oraz kolekcję orientaliów) przekazano Muzeum Narodowemu w Warszawie, pod warunkiem wydzielenia osobnych pomieszczeń, w których będą eksponowane.

² Obiekty ze zbioru Paderewskiego omawiane były w kilku publikacjach: M. Jacoby, J. Markiewicz, J. Popkowska, *Sztuka chińska w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie*, Warszawa 2009; K. Maleszko, *Kolekcja sztuki japońskiej Ignacego Jana Paderewskiego i innych ofiarodawców*, Katalog wystawy w Pałacu Prezydenckim, V–IX 2004, Warszawa 2004; *Kolekcja Sztuki orientalnej Ignacego Jana Paderewskiego*. Katalog wystawy w Pałacu Prezydenckim, VI–IX 2003, Warszawa 2003.

Ustalenie pochodzenia i historii tych przedmiotów znacznie ułatwiają zachowane na wielu z nich różnego typu inskrypcje i nalepki. Wskazują one na okoliczności jakie zdecydowały, że trafiły one do rąk Paderewskiego. Choć są to tylko martwe przedmioty, pomagają uzupełnić wiedzę o nieznanne fakty z życia wirtuoza i ukazać prywatne oblicze jego sławy.

Rezydencja Paderewskich w Riond Bosson

Podarowane muzeum dzieła sztuki, pamiątki i inne przedmioty użytkowe stanowiły wyposażenie rezydencji Heleny i Ignacego Paderewskich w Riond Bosson koło Morges w Szwajcarii, wybudowanej w 1897 roku. Olbrzymia, czterokondygnacyjna willa w stylu szwajcarskim wyposażona głównie meblami o klasycyzujących i rokokowych formach, współcześnie wykonanymi, ale także zabytkowymi, którym towarzyszyły niezliczone osobiste drobiazgi, w tym dary i pamiątki o różnorodnej stylistyce. Kolekcja sztuki wschodniej składająca się z ponad 300 obiektów chińskich i japońskich, brązów, emalii, porcelany, dzieł z kości i laki, szkła rozlokowana była we wszystkich niemal pomieszczeniach budynku. Wiele przedmiotów było zmagazynowanych w przeszklonych witrynach, inne stanowiły dekorację. Zachowane liczne zdjęcia archiwalne wskazują, że brązy i emalie, stanowiące jej trzon, eksponowano głównie na parterze budynku w hallu przylegającym do głównego salonu³. Hall ten stanowił łącznik komunikacyjny dla całego budynku, dając możliwość właścicielowi pochwalenia się zbiorem, a gościom podziwiania. Pod ścianami ustawiono dwie przeszklone serwantki, w których prezentowano i przechowywano zabytki, zaprojektowane i wykonane przez protegowanego Paderewskiego rzeźbiarza Franciszka Blacka (1881–1959), ok. 1907–1910 roku⁴. Na środku tego pomieszczenia, na podwyższeniu umieszczono

³ Liczne fotografie ilustrujące wygląd wnętrza willi Paderewskich w Riond Bosson w Szwajcarii znajdują się w zbiorach Instytutu Muzykologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Poza tym zdjęcia związane z pełnieniem przez Paderewskiego funkcji państwowych zachowały się w kolekcji Narodowego Archiwum Cyfrowego w Warszawie. Sporo zdjęć z kolekcji prywatnej Paderewskich ma także Muzeum Narodowe w Warszawie.

⁴ H. Opieński, *Ignacy Jan Paderewski*, Warszawa 1960, s. 76.

Waza wykonana przez Tiffany & Co. w Nowym Yorku w 1892 roku, z dedykacją od firmy Steinway

Dekoracje o etnicznym charakterze, zaczerpnięte z obrzędowości indiańskiej rytowane i niellowane we wnętrzu czaszy wazy

podłużny stół o dalekowschodniej formie, którego blat, zapewne służący do gry w bilard, zakryto suknem, dzięki czemu można było na nim eksponować zbiory orientalne. W narożach hallu ustawiono dwa niewielkie zestawy ze stolikami i fotelami. Prócz tego figurki i naczynia orientalne wypełniały szafki i pokrywały blaty stolików oraz parapety. Hall otwarty był z jednej strony na schody, które wiodły na wyższe piętra, gdzie także, w serwantkach i prostych witrynach, umieszczono pozostałą część kolekcji. Pierwszy biograf wirtuoza – Henryk Opieński, wspominał ponadto, że w gabinecie mistrza na piętrze, w przeszklonej szafie stały najcenniejsze okazy kolekcji sztuki orientalnej, zaś na emporze drugiej kondygnacji przechowywano porcelanę i duży zespół brązowych kadzielnic. Na balustradach zaś i ścianach wisiały tkaniny jedwabne.

Kilka uwag na temat kolekcji naczyń wschodnich

Nic niemal nie wiemy na temat historii kształtowania się tej kolekcji ani o preferencjach kolekcjonerskich Paderewskiego, choć jest to zbiór znamienity pod względem jakości i zasobności. Oczywiście jest, że gromadzenie i posiadanie tych przedmiotów sprawiało Paderewskiemu i jego żonie przyjemność, skoro willa wypełniona była nimi po brzegi. O fakcie, który zapewne przyczynił się do inicjacji zbieractwa tak pisał Henryk Opieński jeden z pierwszych biografów mistrza: „Paderewski mając raz okazję nabycia niewielkiego zbioru waz chińskich od jednego ze szwajcarskich zbieraczy, tak się do tych dzieł sztuki zapalił, że zaczął z biegiem lat swój zbiór kompletować, doprowadzając go do imponujących rozmiarów”⁵. Informacja ta niestety nie została przez biografą osadzona w czasie. Mimo to, wobec stosowanej w książce chronologicznej relacji faktów z życia wirtuoza, można przypuszczać, że zdarzenie to miało miejsce w pierwszych latach XX wieku. Helena Paderewska w tym czasie umeblowała willę na nowo.

Paderewski poznał Franciszka Blacka w Krakowie przed 1910 rokiem. Wiadomo, że kompozytor wspierał go finansowo, a Black bywał w rezydencji w Rond Bosson. Zapewne w tym czasie wykonane

⁵ Ibidem.

Dekoracyjna tarcza z przedstawieniem Pogoni, wykonana najprawdopodobniej w Krakowie w 1919 roku, z dedykacją: „I prezydentowi rządu polskiego Ignacemu Paderewskiemu w dowód czci ofiarował Wojciech Głuszyński podmajstrzy murarski z Krakowa ym Yorku w 1892 roku, z dedykacją od firmy Steinway“

zostały szafy do hallu w szwajcarskim domu Paderewskich, a skoro były potrzebne, może to sugerować, że wówczas właśnie powstawał trzon kolekcji.

Oznacza to, że okres kształtowania kolekcji orientaliów można ustalić na początek XX wieku.

Paderewski, prócz wspomnianego zakupu niewielkiej liczby eksponatów od szwajcarskiego kolekcjonera, korzystał z pośredników, którzy dostarczali mu poszukiwane przez niego obiekty, np. Armanda Logé prowadzącego w Paryżu sklep sprowadzający naczynia orientalne „Export Chine Japon”. Pewne sugestie na ten temat przed laty wysunęła dr muzykologii Małgorzata Perkowska-Waszek (zm. 2011), zajmująca się muzyczną spuścizną Paderewskiego. Sądzi się, że zainteresowanie Paderewskiego sztuką orientalną czynnie wspierała jego żona Helena Maria Paderewska z domu Rosen (1856–1934), dzięki czemu, poza komponowaniem, miał pasję, która podobnie jak pierwsza mogła go pochłonąć i relaksować⁶. Paderewski wraz z żoną przy okazji koncertów zwiedził Europę, Amerykę Północną, Australię i Nową Zelandię, był także w Ameryce Południowej i Afryce. Nigdy jednak nie dotarł do Chin i Japonii, mimo że zabytki powstałe w tych krajach interesowały go najbardziej.

Liczebność i różnorodność zespołu naczyń oraz figurek brązowych, a wśród nich emaliowanych wskazuje, że zbiór musiał być uzupełniany z rozmysłem i znajdował się w kręgu głównych zainteresowań Paderewskiego. Dużo mniejsza jest grupa obiektów porcelanowych, stanowiąca jednak także stosunkowo zwartą kolekcję, ilustrującą ewolucję typów i gustów w obrębie tej gałęzi rzemiosła. Poza tym do zbioru należą także pojedyncze, acz wyjątkowe, wyroby szklane, kamienne, z laki i kości słoniowej, zapewne zakupione okazyjnie. Główny trzon kolekcji tworzą przedmioty chińskie, jest także niewielki zespół eksponatów japońskich i kilka z Indochin.

Kolekcja była zapewne sukcesywnie inwentaryzowana, o czym świadczą zachowane na naczyniach nalepki oraz wpisy czarnym tuszem opatrzone także numerem porządkowym. Zidentyfikowano

⁶ Profesor Marian Marek Drozdowski, współczesny biograf życia i dorobku Ignacego Paderewskiego, podkreśla rolę kobiet w życiu Paderewskiego, nie tylko osobistym, ale także twórczym.

trzy różne typy niewielkich nalepek papierowych (dwie prostokątne z niebieską bordiurą i okrągłą, wszystkie ząbkowane na obrzeżu), zapewne umieszczane na obiektach w różnym czasie. Nie zachowały się one jednak na wszystkich wyrobach. Nieznany jest także obecnie czas ich naklejenia w rezydencji Riond Bosson. Możliwe, że wśród nich są oznaczenia naniesione wcześniej, przed pozyskaniem ich do kolekcji Paderewskiego, w przypadku prac, które muzyk zakupił z kolekcji szwajcarskiego zbieracza. Są także wśród pozostałych nalepek i wpisów takie, które wskazują ich czas wykonania oraz miejsce zakupu, m.in. zawierają nazwy magazynów trudniących się sprowadzaniem do Europy i sprzedażą dawnych wyrobów orientalnych⁷. Oznaczenia własnościowe i handlowe znajdujące się na eksponatach nigdy dotąd nie były analizowane. Zapewne w przyszłości pomogą one badaczom odtworzyć historię kształtowania się zbiorów Paderewskiego.

Po śmierci kompozytora zbiory, spakowane w skrzynie dopiero w 1951 roku trafiły do Polski. Po pierwsze dlatego, że w momencie śmierci Paderewskiego 29 czerwca 1941 trwała wojna, zaś po jej zakończeniu długo toczyło się postępowanie spadkowe. Analiza zdjęć wewnątrz rezydencji i identyfikacja z posiadanym przez MNW zasobem, wskazuje, że tylko część zbiorów trafiła do kolekcji muzealnej. Nieznany jest los chociażby orientalnych haftowanych tkanin jedwabnych znajdujących się w rezydencji Paderewskich.

W związku z budową autostrady Genewa–Lozanna w 1965 roku podupadła już wówczas willa została zburzona.

Pamiątki osobiste po Paderewskim

Poza znamienitym zbiorem orientaliów, o którym jak wspomniałam prócz identyfikacji zabytkoznawczej niewiele wiadomo, do muzeum trafiły interesujące pamiątki po wirtuozie. Zdjęcia z zagranicznych podróży, srebrne puchary i wieńce okolicznościowe są zdecydowanie mniej zjawiskowe niż emaliowane puzdra czy

⁷ Poza na eksponatach znajdują się sygnatury wykonawców, zob. M. Jacoby, J. Markiewicz, J. Popkowska, *Sztuka chińska w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie*, Warszawa 2009.

Łyżeczki z podróży po Australii i Nowej Zelandii z miejscowymi symbolami: strusiem, kangurem, herbem Sydney, mapą Tasmanii, i ptakiem kiwi

nefrytowe czarki. Jednak to właśnie dzięki nim można odtworzyć pewne zdarzenia z życia Paderewskiego i tym samym ustalić okoliczności ich powstania. Wiele z nich zostało podarowanych Paderewskiemu w dowód uznania, sympatii czy z wyrazami wdzięczności. Zwykle przedmioty te związane są z faktami mniej znanymi biografom wirtuoza. Duża część z nich wiąże się z okresem, który Paderewski spędził w Stanach Zjednoczonych Ameryki. Wiadomo powszechnie, że wielbili go amerykańscy słuchacze. Bilety na koncerty były wykupowane do ostatniego, choć wybierano duże sale, by zmieścić wszystkich chętnych. To właśnie z tego kraju zachowa-

Łyżeczka pamiątkowa z kopalni rud w Butte Mont w Stanach Zjednoczonych

ło się najwięcej podarunków z dedykacjami, jakby naród ten najczęściej honorował Paderewskiego⁸.

Pod tym względem wyjątkowo ciekawą grupę stanowią srebrne naczynia. Same obiekty będące egzemplifikacją biegłości wykonawców, mają prócz ich sygnatur także różnego rodzaju inskrypcje. Zwykle są to dedykacje od ofiarodawców, wśród nich również bliżej nieznanym lub zapomnianym, a zapewne kompozytorowi bliskim. Dokumentują

⁸ „Amerykańskie trasy koncertowe Ignacego Paderewskiego” i wydarzenia z nimi związane w popularnym tekście opublikowanym na stronie portalu WP opisał Sławomir Koper: http://historia.wp.pl/title,Amerykanskie-trasy-koncertowe-Ignacego-Paderewskiego,wid,16449394,wiadomosc.html?ticaid=11779c&_tictsrn=3 – [dostęp: 18.07.2015].

także miejsca, w których odbywały się koncerty i zdarzenia z nimi związane. Wyjaśnianie powiązań, ustalanie danych osobowych darczyńców jest frapujące. Przedmioty pozornie niezwiązane okazują się darem od jednej osoby, ustalają okoliczności ich powstania i zamówienia w tej samej firmie. Same opowiadają swoje historie.

W kolekcji znajduje się kilka wyrobów firmy Tiffany & Co. (zał. 1835) z Nowego Jorku, uznawanej za jedną z największych i najśłynniejszych amerykańskich domów jubilerskich. To właśnie napisy na nich umieszczone wskazują, że przynajmniej dwa z nich wykonane zostały na specjalne zamówienie zleceniodawcy. Pozostałe zaś wybrane zostały z aktualnej kolekcji znajdującej się w katalogu handlowym firmy, naniesiono na nie jedynie specjalne dedykacje. Szczególna w tej grupie jest waza i łyżka do ponczu⁹. Z okazji Świąt Bożego Narodzenia 1892 roku oba przedmioty podarowała Paderewskiemu spółka Steinway & Sons. Firma ta (zał. 1856) była organizatorem pierwszego *tournee* muzyka po USA (1891–1892), w czasie którego Paderewski

na czas występów związał się z nią kontraktem, w którym zobowiązał się do gry wyłącznie na fortepianach jej produkcji, co sprawiło, że przyczynił się także do rozślawnienia producenta¹⁰.

Pokrywająca wazę dekoracja, poza tym, że odznacza się wysokim poziomem wykonawczym, ma etniczny charakter łączący motywy stylizowane z autentycznymi prymitywnymi rysunkami zaczerpniętymi z tradycji indiańskiej. Czaszę wspartą na nogach bizonów ozdobiono tarczami, pióropuszcami i fajkami stanowiącymi istotny element tej kultury. We wnętrzu zaś zobaczyć możemy stylizowany obóz indiański z umieszczonym pośrodku ogniskiem i siedzącymi wokół niego Indianami, za nimi zaś ustawione zostały tipi, przy których krążą (tańczą) przebrani Indianie i szaman. Nad namiotami

⁹ Waza Tiffany & Co, Nowy Jork 1892, wym. 17 x śr. 33 cm, mat. srebro złożone, grawerowane, niellowane, nr inw. 162145 MN. Łyżka do ponczu, Tiffany & Co, Nowy Jork, USA 1892, wym. 38 x 9 cm, mat. srebro złożone, sztancowane, nr inw. 162149 MN.

¹⁰ Sławomir Koper wspominał, że artysta koncertując w Chicago odmówił grania na innych instrumentach poza Steinweyami, mimo powszechnej krytyki pozostałych firm z tej branży zarzucających mu praktyki monopolistyczne. http://historia.wp.pl/title,Amerykanske-trasy-koncertowe-Ignacego-Paderewskiego,wid,16449394,wia-domosc.html?ticaid=1177cd&_tictsn=3, [dostęp: 2.08.2016].

umieszczono słowa zapisane w języku lakota (dialekt jęz. dakota, używany przez Indian Dakota Teton): *Winyan Nonpapi Kta Hin, Yatanka Tipi, Herakax Tipi*. Łączenie nowoczesnych form z dekoracjami inspirowanymi motywami rodzimymi, jak w przypadku opisywanego przedmiotu, było typowe dla sztuki europejskiej i amerykańskiej przełomu XIX i XX wieku podejmującej próby stworzenia stylu narodowego.

Łyżka jest typowym przykładem wyrobu w stylu z końca XIX wieku, z trzonkiem ozdobionym ornamentami inspirowanymi naturą (światem wody). Trzonek zakończony został muszlą wspartą na ogonach delfinów, spod których woda ze źródła wylewa się do stawu z pałkami wodnymi. Na niedekorowanej części trzonka umieszczono inskrypcję analogiczną do tej zapisanej na spodzie dna wazy: *Ignace J. Paderewski Christmas 1892 from Steinway & Sons New York*¹¹.

Niektóre egzemplarze z kolekcji łyżeczek dekoracyjnych pozwalają ustalić miejsca, które małżeństwo Paderewskich odwiedzało w czasie tras koncertowych po Australii i Nowej Zelandii, jak również podczas licznych podróży do różnych regionach Stanów Zjednoczonych. Wiele z nich ma dekoracje odwołujące się do walorów krajobrazowych

¹¹ W zbiorach MNW znajduje się poza tym także inna srebrna waza wykonana przez firmę Tiffany & Co. z 1914 roku z dedykacją dla Ignacego Paderewskiego i Heleny z Rosenów (? nazwiska zamazane) od Theodore Dunham'a sen. i jego żony Josephine Balestier, na której inskrypcja tłumaczona z jęz. ang. głosi: Wielbią cię chłopcy i możnowładcy, jednak nie ma na tej ziemi serc prawdziwiej bijących dla ciebie niż nasze, bo nie jest to możliwe. Nasze przywiązanie do ciebie nie opiera się na nieszlachetnej podstawie; nasza miłość do Ciebie to miłość prawdziwa. (*Peasants and Potentates adore you, but nowhere on this earth are there hearts more true to you than ours, because there could not be. Our devotion to you has no base metal in it; our love for you is love.*); Waza, Tiffany & Co, New York USA, 1914, 18616 B Makers 9840, Sterling Silver 925-1000, wym. mat. srebro sztanconwane, nr inw. SZM 2744. Numer 925-1000 – wybijany był na wyrobach firmy w latach 1907–1947, w okresie kiedy spółką zarządzał John C. Moore II. Wzory numerowano kolejno od 1 w roku założenia firmy. Dzięki temu wiadomo, że wzór 18616 pojawił się w 1914 roku, w którym zanotowano także wzory 18601–18807. Liczba 9840 to numer porządkowy wyrobu wykonanego w danym roku. http://www.925-1000.com/Tiffany_Date_Code.html [dostęp: 19.07.2016]. Być może darczyńca Theodore Dunham, który był chirurgiem plastycznym, opiekował się Paderewskim w czasie kontuzji dłoni, której wirtuoz nabawił się po kolejnym tournée w Stanach Zjednoczonych właśnie w 1914 r.

i atrakcji turystycznych, cech typowych regionu lub charakterystycznych dla niego ornamentów, jak również symboli miast i państw. Wśród nich jest kilka z Australii, a każda opatrzona innym symbolem identyfikującym regiony należące do tej federacji. Realistycznie i precyzyjnie oddane zostały kształty kangura i strusia, typowych zwierząt australijskich, których wizerunki wieńczą trzonki dwóch z nich¹². Kolejna łyżeczka pamiątkowa z Sydney ma trzonek zakończony skomplikowanym herbem miasta używanym w latach 1857–1908, a czerpak podpisany jego nazwą¹³. Zbliżona do czworoboku mapa Tasmanii z zaznaczoną na niej siedzibą gubernatora wyspy w Hobart wieńczy trzonek innej łyżeczki z czerpakiem zrobionym z tamtejszej różowawej muszli¹⁴. Poza tym jest i łyżeczka z zielonkawym i półprzezroczystym trzonkiem z nefrytu ozdobiona drobnutkim ptakiem kiwi w jego zakończeniu, pochodząca z Nowej Zelandii, dla której zarówno kiwi, jak i nefryt są znakami rozpoznawczymi¹⁵. Amerykańskie łyżeczki z tego zbioru mają charakterystyczne szerokie i faliście wycięte trzonki, które ozdobiono np. wizerunkiem spływającej z wysokości wody rzeki Niagara (st. Nowy Jork) czy wejścia do studni prowadzącej do umieszczonego na czerpaku przedstawienia wnętrza kopalni rud w „Butte Mont” (st. Montana)¹⁶. Jest także łyżeczka z czerpakiem

¹² łyżeczka pamiątkowa z wyobrażeniem kangura; Australia, przed 1904, dł. 12,5 cm, srebro sztabcowane, nr inw. 162246 MN. łyżeczka pamiątkowa ze strusiem w zwieńczeniu trzonka, C. E. Williams, Birmingham, Anglia, 1906/07, dł. 12,8 cm, srebro sztabcowane, nr inw. 162245 MN.

¹³ Emblemat składa się z kilku alegorycznych elementów, doskonale ilustrujących historię tego miasta. Na tarczy umieszczono ul symbolizujący rozwijający się w mieście przemysł oraz żaglowiec na wzburzonej fali – znak dużego portu. Całość zwieńczono ukoronowaną kotwicą i ujęto na bokach po lewej postacią rdzennego mieszkańca – Aborygena oraz po prawej marynarza brytyjskiego, jako kolonizatora. łyżeczka pamiątkowa „Sydney”, John Millward Banks & Co, Birmingham, Anglia 1901/02, dł. 12,1 cm, srebro sztabcowane, nr inw. 162243 MN.

¹⁴ łyżeczka pamiątkowa „Tasmania”; Bibby, Australia, ok. 1904, dł. 12 cm, srebro sztabcowane, muszla, nr inw. 162254 MN.

¹⁵ łyżeczka pamiątkowa, F.H. Birmingham, Anglia, 1903/04, dł. 10,8 cm, srebro sztabcowane, nefryt, nr inw. 162284 MN.

¹⁶ łyżeczka pamiątkowa „Niagara”, Frank M. Whiting Co., North Attleboro USA, ok. 1900, dł. 11 cm, srebro sztabcowane, nr inw. 162268 MN. łyżeczka pamiątkowa

ozdobionym planem sytuacyjnym przystani w Nowym Orleanie zaprojektowanej przez słynnego wynalazcę amerykańskiego James'a Buchanan'a Eads'a (1820–1887), którego portret umieszczono na trzonku¹⁷. Zapewne dla badaczy tematów związanych z historią USA dekoracje te mogą mieć, poza dla nas istotną wartością pamiątkową, znaczenie poznawcze. Sądzi się, że łyżeczki kompletowała głównie Helena Paderewska, jako pamiątki z podróży¹⁸.

Inny zespół w grupie wyrobów złotniczych stanowią polonika, wśród których większość to srebrne wieńce czy gałązki z liści laurowych lub dębowych, przewiązane u dołu wstęgą z inskrypcją¹⁹. Paderewskiego obdarowywali nimi głównie artyści z branży muzycznej, dyrygenci towarzyszących mu orkiestr i chóry biorące udział w koncertach czy też muzycy, których wspierał finansowo. Były wśród nich także egzemplarze z dedykacjami „od rodaków”. Ciekawe są szczególnie dwie pary podarunków, z których pierwsza pochodzi z Kijowa z 1899 roku, a druga, dwa lata późniejsza, z Poznania. Kijowska lira z uwagi na formę, jest darem niecodziennym wśród pozostałych²⁰. Powstała w warsztacie Josifa Abramowicza Marszaka, jako przedmiot

„Butte Mont”, Newburyport, Mas. USA, k. XIX, Towle Silversmith, dł. 15 cm, srebro szlancowane, nr inw. 162238 MN.

¹⁷ Łyżeczka pamiątkowa „Eads Jetties New Orleans”, Providence USA, 4 ćw. XIX w. A. M. Nill, Groham Mfg. Co., dł. 15 cm srebro szlancowane, nr inw. 162231 MN.

¹⁸ Polskiej łyżeczki wśród nich trudno nie rozpoznać, skoro trzonek ozdobiony został motywami zaczerpniętymi ze sztuki ludowej Podhala. Została ona wykonana w warsztacie Marcina Jarry (1852–1938) znanego złotnika krakowskiego, specjalizującego się w tworzeniu wyrobów o historyzującym charakterze oraz judaików. Łyżeczka deserowa, Marcin Jarry, Kraków, pocz. XX w., dł. 16 cm, srebro szlancowane, nr inw. 162228 MN. Zapewne jednak przynajmniej jedna z nich, pochodząca z Japonii, została podarowana Paderewskim bez związku z podróżą, jako że sami do Kraju Kwitnącej Wiśni nigdy nie zawitali. Łyżeczka pamiątkowa „Nagasaki”, Japonia kon. XIX w., dł. 13,5 cm, srebro szlancowane, nr inw. 162286 MN.

¹⁹ Określenie to wydawać może się nieodpowiednie w kontekście ich obecnego miejsca przechowywania, jednak stała siedziba Paderewskich znajdowała się w Szwajcarii.

²⁰ Lira, Josif Abramowicz Marszak, Kijów, 1899, z dedykacją: „Wielkiemu Artyście Rodacy Kijów 23 lutego 1899”, wym. 20,5 x 3 cm, mat. srebro szlancowane, nr inw. 162142 MN.

dekoracyjny w stylu eklektycznym ozdobiona została, prócz typowych dla okresu liści akantu i masek, także wiązanym monogramem JP w medalionie²¹. Z Kijowa pochodzi także wieniec laurowo-dębowy od studentów polskich²². Dary poznańskie, wieniec laurowy i batuta, ufundowane zostały przez Edmunda Rygiera (Rygera) (1853–1922) wraz z zespołem²³. Ten aktywny aktor i zasłużony dyrektor teatrów w Lublinie, Poznaniu i Lwowie, zapamiętany został jako aktywny promotor polskiego dziedzictwa kulturowego w Poznańskim i na Pomorzu. Wiadomo, że by przyciągnąć publiczność, a tym samym upowszechniać narodowe tradycje, angażował znamienitych artystów scen polskich. Takie patriotyczne poczynania były szczególnie bliskie Paderewskiemu.

Ostatnią pamiątką z tej grupy, o której chciałabym wspomnieć, są tarcze miedziane wykonane przez rzemieślnika z Krakowa, ozdobione herbami Rzeczypospolitej Obojga Narodów: litewską Pogonią i polskim Orłem Białym, ułożonymi z dawnych srebrnych monet polskich i otoczone bordiurą medalionową z portretowymi królów polskich²⁴. Zapewne dar ten w formie i dekoracji przypominający o przedrozbiorowej potędze naszego państwa miał mieć symboliczny charakter. Tarcze sprezentowano mężowi stanu, który na arenie międzynarodowej aktywnie działał na rzecz odzyskania przez Polskę niepodległości. W uznaniu zasług nominowano go na stanowisko premiera, którą to funkcję sprawował w okresie od 18 stycznia

²¹ J. Marszak – kijowski złotnik, jak pisze Solżenicyn ozdabiał kościoły swoimi wyrobami i uległ ideologii rewolucyjnej, mimo że przebywał wśród burżuazji. Aleksander Isajewicz Solżenicyn, *Dwieście lat razem*. cz. I. w. 79. <https://marucha.files.wordpress.com/2013/04/aleksander-solzenicyn-dwieście-lat-razem-t-1.pdf>, [dostęp: 31.07.2016].

²² Wieniec laurowo-dębowy, Kijów 1899, z dedykacją: „Ignacemu Paderewskiemu studenci polscy Kijów”, wym. 31 x 33 cm, mat. srebro, nr inw. 162114.

²³ Wieniec laurowy, Poznań 1901, z dedykacją: „Arcymistrzowi I.J. Paderewskiemu 12. XII. 1901 od sceny poznańskiej Edmund Ryger”, wym. 22 x 17 cm, mat. srebro pozłacane, nr inw. 162127 MN. Batuta, Poznań 1901, z dedykacją: „Ignacemu Janowi Paderewskiemu od sceny poznańskiej Edmund Ryger 12.XII. 1901”, wym. dł. 38; mat. heban, srebro, srebro złocone, nr inw. 162139 MN.

²⁴ Para tarcz z Pogonią i Orłem, Polska, Kraków, 1919, wym. 72 x 57 cm, mat. miedź, mosiądz, srebrne monety, nr inw. 162174 MN i 162175 MN.

do 27 listopada 1919 roku. O fakcie tym przypomina dedykacja wyryta na obu tarczach: „I prezydentowi rządu polskiego Ignacemu Paderewskiemu w dowód czci ofiarował Wojciech Głuszyński podmajstrzy murarski z Krakowa”. Wpis wskazuje, że obdarowywali Paderewskiego nie tylko ludzie związani ze światem muzyki, ale także zwykli obywatele, doceniający wszelkie jego talenty.

Zdjęcia archiwalne

Paderewski wirtuoz, mąż stanu i kolekcjoner był chętnie portretowany w różnych okolicznościach, technikach i przez wielu znanych współczesnych mu artystów i fotografów. Często fotografowano go wraz z żoną podczas koncertów i podróży, jak również wydarzeń historycznych, te ostatnie zdjęcia są powszechnie znane.

W przeciwieństwie do wspomnianych oficjalnych ujęć zapewne niewiele osób widziało licznie zachowane w zbiorach MNW cykle zdjęć z prywatnych wycieczek czy spotkań towarzyskich.

Zaskakującą dokumentację wykonano podczas wycieczki państwa Paderewskich do wioski maoryskiej Whakarewarewa (Rotorua) w Nowej Zelandii w 1904 roku. Na tych okazjonalnych zdjęciach widać rozbawionego artystę przebranego w bardzo niecodzienny strój regionalny, tj. futrzaną sukienkę. Upozowany na maoryskiego wojownika w podniesionych dłoniach podtrzymywał maczugę. Podobnie ubrani zostali wszyscy jego towarzysze, także żona. Grupę sfotografowano w czasie tournée artysty po Australii i Nowej Zelandii, prawdopodobnie przed domem Maggie Papakury (1872–1930) maoryskiej przewodniczki turystycznej²⁵. Dzięki temu, że zdjęcia te zostały opisane na odwrocie, wiadomo, że na fotografii, oprócz Paderewskich i pani Papakury obecni są: William Adlington (1867–1957) – sekretarz ministra, jak również John Lemmone (1861–1949) – organizator tournée po Australii i Nowej Zelandii w 1904 roku, H. Cutler – stroiciel fortepianu, dr Marcin Ratyński oraz pokojówka Heleny Paderewskiej. Pobieżne kwerendy biograficzne ujawniły, że William Adlington

²⁵ Maggie Papakury – prawdziwe nazwisko Thom, znana także pod maoryskim imieniem Makereti była przewodniczką z Rotorua (wioska maoryska) i oprowadzała po obszarze Whakarewarewa (obszar zamieszkały przez Maorysów).

Ignacy Paderewski z żoną i organizatorami jego tournée po Australii i Nowej Zelandii w 1904 roku, ubrani w stroje regionalne, w maoryskiej wiosce

angielski biznesmen, to późniejszy założyciel słynnej firmy czekoladowej Cadbury, a Lemmone był znanym australijskim kompozytorem i flecistą. Na temat doktora Ratyńskiego udało się ustalić jedynie, że był lekarzem higienistą i na stałe mieszkał w Paryżu²⁶.

Trasy koncertowe, w czasie których wirtuoz grał niemal codziennie przed publicznością, doprowadziły do odnowienia w 1914 roku kontuzji dłoni²⁷. Tym razem polecono Paderewskiemu leczenie w ciepłych źródłach w El Passo del Robles na Środkowym Wybrzeżu Kalifornii. Podobno okolica oczarowała go na tyle, że 21 lutego

²⁶ Ignacy i Helena Paderewscy w towarzystwie przyjaciół w strojach Maori podczas podróży po Nowej Zelandii w 1904 roku, nr inw. DI 96200/ 123, DI 96200/ 124.

²⁷ Pierwszej kontuzji dłoni doświadczył w 1892 roku. Konieczna była operacja, której przeprowadzenia podjął się przebywający na stażu w Nowym Jorku słynny chirurg królewiecki i filantrop Fryderyk Lange (1849–1927).

1914 roku nabył posiadłość Winteroll, przemianowaną w późniejszym czasie na San Ignacio od imienia Paderewskiego²⁸. Była to pierwsza z szeregu posesji zakupionych przez artystę w tym regionie²⁹.

W zbiorach muzealnych zachowało się kilka zdjęć wykonanych także w 1921 roku przy okazji wizyty Jackiego (wł. John Lessie) Coogana (1914–1984) dziecięcej gwiazdy Hollywood³⁰. Dzięki zachowanemu listowi hollywoodzkiego opiekuna Coogana – Harry’ego D. Wilsona z 3 sierpnia 1921 roku, wiadomo, że dochód ze sprzedaży trzech wykonanych tu zdjęć (zdjęcia za opłatą rozsyłano do fanów), mały gwiazdor przeznaczył na pomoc dla polskich dziecięcych ofiar wojny³¹. Coogan ponownie trafił do Paderewskich w maju 1922 wraz ze swoim fotografem Johnem C. Milliganem (autorem zdjęć), kiedy w pobliżu rancho Paderewskich krecono film pt. *Kłopoty* (*Trouble* 1922), w którym grał główną rolę. Kompozytor zwrócił wówczas uwagę na dobrą pamięć muzyczną dziecka, a w gazetach lokalnych opisujących tę wizytę, pojawiło się nawet hasło, że wirtuoz przepowiadał mu karierę muzyczną. Dzięki relacji reportera „The Pittsburg Press” z 23 maja 1922 roku wiadomo, że Paderewscy zajmowali się nim jak własnym dzieckiem, którego nie mieli, a pani Helena gotowała nawet samodzielnie dla Jackiego posiłki. Do zdjęć pozowali jak prawdziwa i kochająca się rodzina: Paderewski z Cooganem na ręku czy jako małżeństwo przy dziecku siedzącym przy posiłku i wszyscy razem na pikniku wśród wielu gości.

²⁸ Posiadłość obejmowała 1520 akrów oraz 100-akrową działkę Merritt Springs, uznawaną za najlepszą część tej parceli. Na jej terenie w latach dwudziestych zasadził dwie odmiany winogron Petite Sirah i Zinfandel. Wina z jego winogron okazały się tak wybitne, że stały się chlubą regionu. Źródło: <http://www.nasze-wina.pl/nw/pages/paderewski-paso-robles-san-ignacio-wine/> [dostęp: 15.07.2015].

²⁹ We wrześniu 1917 roku w poszukiwaniu złóż ropoносnych zakupił on kolejne rancho w pobliżu miasteczka Santa Maria. Mimo poszukiwań ropy nie znaleziono i działki te zostały sprzedane w listopadzie 1933 roku.

³⁰ Zapewne najlepiej pamiętanego z niemego komediodramatu, pt. *Brzdąc* (oryg. *The Kid* 1920), w którym zagrał z Charlim Chaplinem.

³¹ Ignacy Jan i Helena Paderewscy z Jackiem Cooganem, dziecięcą gwiazdą Hollywood na rancho Paso Robles w Kalifornii, przed 3.08.1921, foto. John C. Milligan, nr inw. DI 96200/144, 146, 147.

Ignacy i Helena Paderewscy z Jackiem Cooganem na rancho w Paso Robles w Kalifornii, foto. John C. Milligan, przed 3 sierpnia 1921 roku

Podróże po Ameryce Północnej małżeństwo Paderewskich odbywało własnym wagonem kolejowym, w którym była niewielka sypialnia i pokój jadalny z fortepianem³². Przetrwało kilka zdjęć, zarówno z wnętrza, jak również na peronach, kiedy wirtuoza oblegał tłum wielbicieli jego talentu. Aniela Strakacz, żona sekretarza Paderewskiego, w swoim pamiętniku zapisała:

Paso Robles, Kalifornia, 26 marca 1921. (...) Pociąg zatrzymał się przy małym budynku dworca Paso Robles. Tłum, który przybył powitać Paderewskich, był tak wielki, że wysiadanie z pociągu było prawie niemożliwe. Zanim się mogłam ogarnąć, zauważyłam, że członkowie spontanicznie powołanego komitetu powitalnego

³² Ignacy i Helena Paderewscy w pociągu podczas przejazdu przez Kalifornię, marzec 1921 r. nr inw. DI 96200/70, DI 96200/132.

chwytają za walizki, pognałam więc za facetem uciekającym z cenną torbą Paderewskiego ze świńskiej skóry. Powitanie było iście królewskie (...)³³.

Pierwszy raz całą przekazaną kolekcję Paderewskich pokazano dopiero w 1985 roku na wystawie czasowej z okazji 125. rocznicy urodzin Paderewskiego na Zamku Królewskim w Warszawie. Ponownie udostępniono ją w 70. rocznicę odzyskania niepodległości, z inicjatywy Jerzego Waldorffa w Muzeum w Łazienkach Królewskich. W 1992 roku, dzięki wsparciu ministerstwa kultury utworzono w Łazienkach, w gmachu dawnej Podchorążówki Muzeum Ignacego Jana Paderewskiego i Wychodźstwa Polskiego w Ameryce jako oddział Muzeum Narodowego w Warszawie. Placówka działała do 2005 roku, po czym większość obiektów wróciła do magazynów muzealnych. Warto dodać, że w Łazienkach wystawia się w formie depozytu długoterminowego kilka cennych pamiątek po Paderewskim, zostały one również w podobnym charakterze wypożyczone do polskiego domu kompozytora w Muzeum w Kańskiej Dolnej. Kilkakrotnie jeszcze wystawiano fragmenty kolekcji na wystawach czasowych w MNW i poza nim. Wspomnieć przy tym należy dwie wystawy składające się wyłącznie z przedmiotów z kolekcji w Galerii Prezydenckiej w 2003 roku „Orientalną” i w 2004 roku „Japońską”, jak również naczynia pokazywane w wyborze w trakcie trwania wystawy pt. „Sztuka chińska ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie” w gmachu głównym Muzeum Narodowego w Warszawie w 2009 roku.

Obecnie pamiątki po Paderewskim można oglądać na kilku ekspozycjach w kraju, najwięcej na wystawie w Muzeum Wnętrz w Otwocuku Wielkim.

Niniejszy tekst podejmuje jedynie kilka interesujących zagadnień związanych z tą tak wartościową dla polskiego muzealnictwa i nadal mało rozpoznaną kolekcją. Do zilustrowania problematyki wybrano zaledwie kilka – zdaniem autorki – ciekawszych eksponatów z tego ogromnego zbioru.

Anna Feliks

³³ Paderewscy na dworcu kolejowym, Paso Robles 26.3.1921 (?), nr inw. DI 122393.

Bibliografia

Jacoby M., Markiewicz J., Popkowska J., *Sztuka chińska w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie*, Warszawa 2009.

Kolekcja Sztuki orientalnej Ignacego Jana Paderewskiego. Katalog wystawy w Pałacu Prezydenckim, VI–IX 2003, Warszawa 2003

Koper S., *Amerykańskie trasy koncertowe Ignacego Paderewskiego*, http://historia.wp.pl/title,Amerykanskie-trasy-koncertowe-Ignacego-Paderewskiego,wid,16449394,wiadomosc.html?ticaid=11779c&_ticrsn=3 [dostęp:18.07.2015].

Maleszko K., *Kolekcja sztuki japońskiej Ignacego Jana Paderewskiego i innych ofiarodawców*, Katalog wystawy w Pałacu Prezydenckim, V–IX 2004, Warszawa 2004.

Opieński H., *Ignacy Jan Paderewski*, Kraków 1960.